УДК 930(477.64):[323.27«2013.11/2014.05»+327.5(477:470)] **DOI** https://doi.org/10.26661/zhv-2025-11-63-28

ЗАГРОЗА УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВНОСТІ В УМОВАХ РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ ТА РОЗГОРТАННЯ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ (НА МАТЕРІАЛАХ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ): ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Г. Ф. Турченко
Запорізький національний університет
galina_turchenko@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5020-6152

С. І. Тоцька
Запорізький національний університет
fox1023456789@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8229-1360

Ключові слова: Революція Гідності, Запорізька область, українська державність, російська агресія, сепаратизм.

У статті здійснено історіографічний огляд подій Революції Гідності та початку агресії Російської Федерації проти України (листопад 2013 – травень 2014 рр.) крізь призму ситуації в Запорізькій області. Розглянуто підходи українських, зарубіжних та російських дослідників до проблематики Революції Гідності та сепаратизму. Показано, що українські науковці переважно акцентують увагу на ролі суспільних рухів, соціально-економічних і політичних чинників, тоді як російська пропаганда намагається інтерпретувати події як прояв «захисту російськомовного населення». У закордонних працях феномен сепаратизму розглядається здебільшого в загальнотеоретичному вимірі. Зауважимо, що події Революції Гідності так званої «русской весни» в Україні, а особливо в Запорізькому регіоні, залишаються малодослідженими.

THE THREAT TO UKRAINIAN STATEHOOD IN THE CONTEXT OF THE REVOLUTION OF DIGNITY AND THE UNFOLDING AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION AGAINST UKRAINE (BASED ON MATERIALS FROM THE ZAPORIZHZHIA REGION): HISTORIOGRAPHY OF THE PROBLEM

G. F. Turchenko
Zaporizhzhia National University
galina_turchenko@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-5020-6152

S. I. Totska
Zaporizhzhia National University
fox1023456789@gmail.com
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8229-1360

Keywords: Revolution of Dignity, Zaporizhzhia region, Ukrainian statehood, Russian aggression, separatism.

The article provides a historiographical overview of the events of the Revolution of Dignity and the initial stage of the Russian Federation's armed aggression against Ukraine (November 2013 – May 2014) through the prism of the situation in the Zaporizhzhia region. It examines the approaches of Ukrainian, Russian and foreign researchers to the issues of the Revolution of Dignity; Euromaidan and Antimaidan separatism as its components; the annexation of Crimea and the formation of quasi-state entities in Donbas. It is shown that Ukrainian scholars mainly focus on the role of social movements, socio-economic and political factors, while Russian propaganda literature attempts to interpret the events

as a manifestation of «defence of the Russian-speaking population». In foreign works, the phenomenon of separatism is considered mainly in a general theoretical dimension. It should be noted that the events of the so-called «Russian Spring» in Ukraine, especially in the Zaporizhzhia region, remain understudied. The events of the Revolution of Dignity and Russian aggression against Ukraine have radically changed the scientific view of the problem. After 2014, Ukrainian researchers began to pay considerable attention to the analysis of Antimaidan as an organised movement that became an instrument for undermining statehood. The works note that the Anti-Maidan was largely artificial in nature and relied on administrative resources, support from pro-Russian political forces, and interference from Russia. It was these factors that contributed to the formation of protest groups that tried to counter the Euromaidan but failed to grow into a mass movement.

It is emphasised that despite the large number of publications, most studies tend towards macro-historical analysis, often limited to sociological observations and interviews, which leads to a lack of comprehensive approaches and the use of a broader source base (periodicals, photo and film documents). It is noted that with the start of full-scale war, interest in the topics of the Revolution of Dignity, the failure of the 'Russian Spring' and separatist manifestations in the Zaporizhzhia region has grown significantly, requiring new research.

Дослідження історіографії питання Революції Гідності та подальшого розгортання агресії Російської Федерації проти України (листопад 2013 – травень 2014 рр.) має важливе значення в умовах сучасних викликів для української державності. Аналіз історіографії Революції Гідності та подальшого розгортання агресії Російської Федерації проти України дозволяє простежити еволюцію наукових підходів, інтерпретацій та оцінок в українській та зарубіжній науці. Крім того, на основі дослідження російських наративів маємо змогу розвінчувати фейки.

Вважаємо за доцільне запропонувати такий підхід до класифікації наукових праць, що стосуються проблематики Революції Гідності та російської агресії в контексті подій на території Запорізької області: дослідження, у яких подано опис та аналіз загальної ситуації й революційного контексту в цілому; праці, що розкривають глобальні та локальні історичні обставини Революції Гідності та агресії Російської Федерації проти України; роботи, безпосередньо присвячені подіям Революції Гідності й російської агресії в межах Запорізької області. Такий підхід, на нашу думку, забезпечить цілісне й систематизоване охоплення наукових досліджень з означеної теми.

Проблематика революцій почала формуватися ще у XVI ст., саме тоді, у 1543 р., М. Коперник у праці «De revolutionibus orbium coelestium» уперше застосував термін «революція»[1]. На зламі XVIII–XIX ст. французький мислитель А. Ферран, спираючись на досвід Великої Французької революції, розробив одну з перших її теорій. У XIX ст. К. Маркс і Ф. Енгельс обґрунтували концепцію матеріальних і економічних інтересів як рушійної сили історії. Водночас К. Маркс у праці «Класова боротьба у Франції» назвав революції «локомотивами історії». Протилежної позиції дотримувалися Г. Гегель та його послідовники, які вважали, що розвиток ідей і духу є справжнім двигуном історії.

Від XX ст. історики почали системно переосмислювати класичні революції, від Французької до Жовтневої, акцентуючи не лише на політичних чи економічних чинниках, а й на соціокультурних і ментальних аспектах. Це привело до появи численних статей, конференцій і нових наукових шкіл. Наприкінці XX ст. дослідники звертаються до нових джерел, переосмислюють відомі факти та розробляють нові концепції, зокрема ідею «оксамитових» або «кольорових» революцій, що розширило рамки самого поняття революції, включивши ненасильницькі форми зміни влади[2].

Український історик С. Кульчицький у «Енциклопедії історії України: у 10 т.» аналізує феномен «революцій» і наголошує, що сучасні українські революції мають переважно політико-економічний характер. На його думку, вони виникають як реакція суспільних мас на неправомірні дії влади. Прикладом є Помаранчева революція, яку дослідник пояснює накопиченим невдоволенням населення,

[1] Kopernik Mikolaj. De revolutionibus orbium coelestium [Електронний ресурс]. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0000194 (дата звернення: 20.04.2025).

[2] Кульчицький С. Революції. Енциклопедія історії України : у 10 т. редкол.: В. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ : Наукова думка, 2012. Т. 9. С. 944 с.

процесом адаптації до «дикого капіталізму» та переходом держави до ринкової економіки. У таких умовах головною метою протестувальників стає не лише незгода з конкретними результатами виборів, а й ширший суспільний запит на зміни, що відповідали б їхнім очікуванням і базовим правам[3].

У XX ст. революції стали не лише масовим політичним феноменом, а й об'єктом систематичних наукових досліджень, спрямованих не просто на опис окремих подій, а й на створення узагальнюючих теорій їхніх причин, перебігу та наслідків.

Низка наукових досліджень поглиблюють розуміння глобальних, локальних і регіональних контекстів Революції Гідності та початку російської агресії проти України. Події початку XXI ст. спричинили суттєві зміни в історіописанні: з'явилися праці, які аргументовано пояснюють та інтерпретують революційні процеси, відображаючи як загальнонаціональний, так і регіональний вимір. У роботах сучасних авторів революція розглядається як суспільно-політичне явище, що визначає трансформацію держав і націй.

Серед наукових напрацювань варто відзначити дослідження А. Колодій[4], Ю. Шведи[5], В. Щербака[6], Б. Глотова та Н. Сидоренко[7], А. Киридон[8], Р. Пасічного[9], Я. Верменич[10], В. Денисенка[11] та інших.

Зокрема, Ю. Шведа у праці «Революція гідності в контексті теорії соціальних революцій» аналізує події 2013–2014 рр. крізь призму класичних концепцій соціальних революцій. Він виокремлює характерні риси, які дозволяють віднести Революцію Гідності до цього типу: масову участь різних верств населення, зміну політичного режиму та переорієнтацію суспільних цінностей у бік демократії, прав людини та свободи слова. Автор наголошує на її ненасильницькому характері, хоча подальший розвиток конфлікту призвів до силового протистояння[12].

А. Колодій у монографії «Феномен Майдану в контексті пошуку моделі врядування в Україні» трактує Майдан як унікальне явище протестної культури, що поєднало мирний характер з масштабними вимогами суспільних змін. Авторка розглядає його не як випадковий спалах, а як прояв глибинних трансформацій і прагнення українців до демократичного врядування та боротьби з корупцією. Майдан, на її думку, є продовженням національно-визвольної традиції та чинником формування нової системи цінностей[13].

У дослідженні Б. Глотова та Н. Сидоренко «Реформування системи організації державної влади в умовах глибокої політичної кризи» увага зосереджена на політичній кризі 2013–2014 рр., що поставила під загрозу суверенітет і цілісність України. Автори підкреслюють кризовий стан влади, позбавленої легітимності через корупцію та авторитаризм, а також відмову від євроінтеграційного курсу, яка стала каталізатором протестів[14].

Правовий вимір подій аналізують М. Антонович, Б. Бабін, М. Баймуратов, І. Березовська, І. Білас та О. Задорожній у праці «Українська Революція Гідності, агресія РФ та міжнародне право». Вони розглядають масові порушення прав людини з боку режиму Януковича, кваліфікують їх як злочини проти людяності та підкреслюють міжнарод-

[3] Кульчицький С. Революції. Енциклопедія історії України : у 10 т. редкол.: В. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ : Наукова думка, 2012. Т. 9. С. 944 с.

[4] Колодій А. Феномен Майдану в контексті пошуку моделі врядування в Україні. Київ : Стилос, 2014. 244 с. [Електронний ресурс]. URL: www.kennan.kiev.ua/Library/Agora/Agora13.pdf (дата звернення: 14.03.2025).

[5] Шведа Ю. Революція Гідності у контексті загальної теорії соціальних революцій [Електронний ресурс]. URL: https://surl.li/uhumqa (дата звернення: 14.03.2025).

[6] Щербак В. Мій Майдан : революція гідності, листопад 2013 – лютий 2014. Київ : ЗНУА, 2015. 270 с.

[7] Глотов Б., Сидоренко Н. Реформування системи організації державної влади в умовах глибокої політичної кризи. Київ. Державне управління та місцеве самоврядування, 2014. 196 с. [Електронний ресурс]: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2014_2_3 (дата звернення: 20.02.2025).

[8] Киридон А. Євромайдан / Революція Гідності: причини, характер, основні етапи. *Історична пам'ять*. 2015. Вип. 33. С. 17–32.

[9] Пасічний Р. Євромайдан: технології зниження політичної активності. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2014. Вип. 26. С. 82–87. [Електронний ресурс]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unir_2014_26_16 (дата звернення: 14.03.2025).

[10] Верменич Я. Конструювання української ідентичності: національні й регіональні проекти другої половини XIX – початку XX ст. Київ : Інститут історії України НАН України, 2016. 356 с.; Верменич Я. Південна Україна на цивілізаційному пограниччі. Київ : Інститут історії України НАН України, 2015. 482 с.; Верменич Я. Феномен пограниччя: Крим і Донбас в долі України. Київ : Інститут історії України НАН України, 2018. 369 с.

[11] Денисенко В. Формування та функціонування в Україні політичного режиму Віктора Януковича (2010–2014 рр.) : монографія. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 878 с.

[12] Шведа Ю. Революція Гідності у контексті загальної теорії соціальних революцій [Електронний ресурс]. URL: https://surl.li/uhumqa (дата звернення: 14.03.2025).

[13] Колодій А. Феномен Майдану в контексті пошуку моделі врядування в Україні. Київ : Стилос, 2014. 244 с. [Електронний ресурс]. URL: www.kennan.kiev.ua/Library/Agora/Agora13.pdf (дата звернення: 14.03.2025).

[14] Глотов Б., Сидоренко Н. Реформування системи організації державної влади в умовах глибокої політичної кризи. Київ. Державне управління та місцеве самоврядування, 2014. 196 с. [Електронний ресурс]: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2014_2_3 (дата звернення: 20.02.2025).

но-правові наслідки Революції Гідності, зокрема євроінтеграційний вектор розвитку України[15].

Комплексний хронологічний аналіз перебігу Революції Гідності подають В. Головко, О. Палій, О. Черевко, С. Янішевський та П. Полянський у праці «Революція Гідності 2013–2014 рр. та агресія Росії проти України». Автори досліджують причини, передумови та наслідки протестів, нормативні акти уряду й їхній вплив на розвиток конфлікту, а також реакцію міжнародної спільноти[16].

У статті Г. Куц «Перипетії формування політичного режиму в пострадянській Україні: досвід Майданів» простежується вплив Майданів на трансформацію політичної системи, демократичних інститутів та формування політичної культури в Україні. Авторка аналізує зміну політичних еліт, роль громадянського суспільства та специфіку розвитку демократичних цінностей у пострадянському просторі[17].

Сучасні дослідження дозволяють комплексно осмислити Революцію Гідності як явище, що поєднало політичні, соціальні, правові та культурні аспекти, ставши водночас переломним моментом у національній та міжнародній історії України.

Професори Г. Турченко та Ф. Турченко у своїй праці «Проект «Новоросія»: 1764–2014. Ювілей на крові» здійснили ґрунтовний аналіз історичних витоків та розвитку імперського проекту «Новоросія», започаткованого ще 1764 року. Дослідники простежують трансформацію цього проекту протягом 250 років – від часів Катерини II до спроб його відновлення у різні історичні епохи: царською Росією у XVIII – на початку XX ст., Тимчасовим урядом у 1917 р., більшовицькою владою та сучасною Російською Федерацією. Особливий акцент зроблено на тому, як ідея «Новоросії» відображала імперські амбіції та експансіоністські прагнення Москви за рахунок українських земель. Науковці підкреслюють, що реалізація цього проекту систематично використовувалася як інструмент придушення української ідентичності. Видання є важливим внеском у розуміння сьогоднішньої російської агресії проти України, яка постає як продовження імперських претензій[18].

У праці Г. Турченко «Ідеї «русского мира» та «Новороссии» як пропагандистська зброя у сучасній російсько-українській війні» проаналізовано зміст і роль цих концептів як інструментів ідеологічного впливу та маніпуляції громадською свідомістю в умовах сучасної російсько-української війни. Дослідниця розкриває, як зазначені наративи використовуються російською пропагандою для виправдання агресії проти України, легітимації експансіоністської політики та формування серед населення хибних уявлень про історичне минуле й сучасність українсько-російських відносин[19].

У наступному дослідженні Г. Турченко «Історична наука і сучасна гібридна війна Росії проти України» розглянуто роль історичної науки в умовах інформаційного протистояння та гібридної агресії Росії. Авторка аналізує, як історичні наративи використовуються у пропаганді для виправдання російської політики, підкреслює значення об'єктивного наукового підходу до минулого та наголошує на важливості історичних досліджень як інструменту протидії маніпуляціям, фальсифікаціям та ідеологічному тиску[20].

У дослідженні «Євромайдан, Революція Гідності: причини, характер, основні етапи» професор А. Киридон зосереджується на детальному аналізі витоків, перебігу та ключових фаз Революції Гідності. Авторка розкриває передумови протестів, серед яких провідними були корупція, відмова влади підписати Угоду про асоціацію з ЄС та суспільне прагнення до європейських цінностей. У роботі простежується динаміка подій – від мирних демонстрацій до радикалізації та зміни влади. Особлива увага приділена ролі громадянського суспільства та активістів як головної рушійної сили протестного руху. Цінність дослідження підсилюється використанням свідчень учасників та очевидців, що дозволяє створити багатовимірну картину Майдану[21].

Книга М. Винницького «Український Майдан, російська війна. Хроніка та аналіз Революції Гідності» поєднує академічний аналіз і хронологічний

[15] Українська Революція гідності, агресія РФ та міжнародне право. Київ : К.І.С., 2014. 136 с.

[16] Революція Гідності 2013–2014 рр. та агресія Росії проти України : наук.-метод. матер. /Головко В., Палій О., Черевко О., Янішевський С. ; за заг. ред. П. Полянського. Київ : Київський університет ім. Б. Грінченка, 2015. С. 36.

[17] Куц Г. Перипетії формування політичного режиму в пострадянській Україні: досвід майданів. *Сучасне суспільство*. 2014. Вип. 1. С. 82–94. [Електронний ресурс]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cuc_2014_1_10 (дата звернення: 19.03.2025).

[18] Турченко Г., Турченко Ф. Проект «Новоросія»: 1764–2014. Ювілей на крові. Запоріжжя : ЗНУ, 2014. 158 с.

[19] Турченко Г. Ідеї «русского мира» та «Новороссии» як пропагандистська зброя у сучасній російсько-українській війні. Феномен пропаганди та антипропаганди у сучасному світі: історико-політологічний дискурс. За науковою редакцією Г. Васильчука, О. Маклюк, М. Бессонової. Запоріжжя, 2018. С. 274–289.

[20] Турченко Г. Історична наука і сучасна гібридна війна Росії проти України. *Zaporizhzhia. Historical Review.* 2016, Том 1, № 46. С. 295–301.

[21] Киридон А. Євромайдан / Революція Гідності: причини, характер, основні етапи. *Історична пам'ять*. 2015. Вип. 33. С. 17–32.

опис подій 2013–2018 рр. Автор, безпосередній учасник та спостерігач, пропонує ґрунтовний огляд ключових етапів протестів – від їхнього початку у листопаді 2013 р. до кульмінаційних подій у лютому 2014 р. Особливу увагу він приділяє самоорганізації громадянського суспільства та пояснює, чому Майдан перетворився на масштабний рух. Крім того, у книзі аналізується початок російської агресії, окупація Криму та воєнні дії на сході України, а також роль медіа та соціальних мереж у міжнародній інформаційній боротьбі[22].

Монографія Н. Мусієнко «Мистецтво Майдану» відкриває творчу складову революційних подій. У ній простежується, як мистецтво стало інструментом мобілізації, вираження суспільних ідей та емоцій, а також способом формування національної ідентичності, об'єднаної боротьбою за свободу, гідність і європейське майбутнє[23].

Праця В. Степаненка та Ю. Полянського «Ukraine after the Euromaidan: Challenges and Hopes» досліджує соціально-політичні процеси, що розгорнулися після Революції Гідності. Автори аналізують комплексні причини суспільних трансформацій та виклики, з якими зіткнулася країна, включаючи необхідність реформування інституцій, боротьби з корупцією та модернізації економіки. Водночас розглянуто вплив подій Євромайдану на європейську та світову політику. Дослідники наголошують, що революція відкрила для України нові можливості інтеграції до європейського простору та стала важливим фактором глобальних геополітичних зрушень[24].

У праці Я. Верменич «Південна Україна на цивілізаційному пограниччі» представлено багатовіковий соціокультурний портрет регіону, що охоплює понад дві з половиною тисячі років історії – від античності до сучасності. Південна Україна постає як простір етнокультурного різноманіття (українці, татари, греки, болгари, євреї, росіяни тощо), що породжувало як культурне багатство, так і конфліктний потенціал. У роботі підкреслюється, як історичні умови та політичні маніпуляції впливали на загострення криз, особливо в контексті анексії Криму та війни на Донбасі[25].

Монографія В. Денисенка «Формування та функціонування в Україні політичного режиму Віктора Януковича (2010–2014 рр.)» аналізує характер влади часів Януковича, спираючись на документи, медійні публікації, інтерв'ю та спогади. Автор розкриває механізми функціонування режиму, особливу роль «сім'ї» – кола наближених бізнесменів і чиновників, які фактично контролювали державу та фінансові ресурси. Дослідження показує, як зростання корупції, концентрація влади та відрив від суспільних потреб спричинили кризу. Окрему увагу приділено впливу зовнішніх факторів (ЄС і Росії) та ролі протестів, які призвели до втечі Януковича у лютому 2014 р[26].

Серед наукових і публіцистичних праць, присвячених висвітленню подій Революції Гідності та початку російської агресії проти України, варто також виокремити низку наступних видань.

Збірник під редакцією Л. Фінберга та У. Головач «Майдан: Свідчення» представляє собою антологію спогадів очевидців і безпосередніх учасників протестів. Книга передає емоційний вимір революційних подій, розкриваючи їх очима медиків, релігійних діячів, активістів та пересічних громадян. Автори наголошують на феномені «народження нової нації» як ключовому підсумку Майдану[27].

Р. Пасічний у статті «Євромайдан: технології зниження політичної активності» аналізує методи, що використовувалися для нейтралізації протестних настроїв під час Євромайдану (листопад 2013 – лютий 2014 рр.). Він розглядає вплив інформаційних технологій, ЗМІ та соціальних мереж, підкреслюючи роль дезінформації й маніпулятивних стратегій у спробах демобілізувати суспільство[28].

Книга С. Кошкіної «Майдан. Нерозказана історія» ґрунтується на інтерв'ю та особистих свідченнях учасників протесту. Вона акцентує на ролі громадянської активності та солідарності як рушійних чинників успіху Євромайдану, демонструючи, як

[22] Винницький М. Український Майдан, російська війна. Хроніка та аналіз Революції Гідності. Львів: Видавництво Старого Лева, 2021. 560 с.

[23] Мусієнко Н. Мистецтво Майдану. Київ : Майстер-принт, 2015. [Електронний ресурс]. URL: https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=11014 (дата звернення: 05.06.2025).

[24] Stepanenko V. and Pylyanskyi Y. (EDS.) Ukraine after the Euromaidan.Challenges and hopes, PETER LANG AG, INTERNATIONAL ACADEMIC PUBLISHERS, BERN 2015.

[25] Верменич Я. Південна Україна на цивілізаційному пограниччі. Київ : Інститут історії України НАН України, 2015. 482 с.

[26] Денисенко В. Формування та функціонування в Україні політичного режиму Віктора Януковича (2010–2014 рр.) : монографія. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 878 с.

[27] Фінберг Л., Головач У. Майдан. Свідчення. Київ, 2013–2014 роки. [Електронний ресурс]. URL: https://duh-i-litera.com/bookstore/majdan-svidchennja (дата звернення: 05.10.2024).

[28] Пасічний Р. Євромайдан: технології зниження політичної активності. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2014. Вип. 26. С. 82–87. [Електронний ресурс]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unir_2014_26_16 (дата звернення: 14.03.2025).

індивідуальні вчинки простих людей стали основою для масштабних суспільних змін[29].

У журналістському розслідуванні братів Капранових «Майдан. Таємні файли» розкриваються приховані аспекти революційних подій, зокрема фінансування протестів, закулісні політичні домовленості та поділ влади після перемоги Майдану. Автори також аналізують причини анексії Криму й початку війни на сході України, приділяючи увагу спробам дестабілізації в Одесі та Харкові[30].

В. Щербак у праці «Мій Майдан: революція гідності, листопад 2013 – лютий 2014 рр.» подає особисті свідчення у формі хроніки, поєднуючи фактичний виклад подій із власними коментарями, що надає тексту виразного емоційного характеру[31].

О. Забужко у збірнику «Літопис самовидців: дев'ять місяців українського спротиву» охоплює період від Євромайдану до початку АТО. Книга, створена на основі постів у соцмережах, публікацій та новинних матеріалів, відображає трансформацію суспільних настроїв і становлення нового типу громадянської свідомості в умовах кризи[32].

М. Вітер у «Літописі Революції Гідності» акцентує на необхідності збереження пам'яті про Євромайдан як боротьбу за свободу й демократичні цінності[33].

Особливе місце займає книга О. Стражного «Майдан. Події – свідчення – менталітет». Автор, будучи психіатром і учасником подій, аналізує психологічний вимір революції, трактуючи Майдан як «живий організм». Він простежує прояви української ментальності – здатність до самоорганізації, солідарність і прагнення до справедливості[34].

А. Мухарський у виданні «Майдан. (R)Еволюція духу» осмислює революційні події крізь призму інтелектуальних дискусій та культурних рефлексій, зосереджуючись також на маловідомих аспектах листопада 2013 – лютого 2014 рр[35].

Отже, завдяки журналістським і публіцистичним працям ми отримуємо можливість глибше зрозуміти внутрішні переживання учасників та опонентів Майдану, позиції політиків, духовенства, волонтерів та пересічних громадян у вирішальний для України період.

Низка досліджень Г. Турченко та С. Тоцької присвячена висвітленню подій Революції Гідності та розгортанню агресії Російської Федерації проти України (листопад 2013 – травень 2014 рр.). Зокрема, у роботах «Революція Гідності в Запоріжжі: хроніка подій (листопад 2013 – лютий 2014 рр.)»[36], «Революція Гідності на Запоріжжі (листопад 2013 – лютий 2014 рр.)»[37], «Революція Гідності у м. Бердянськ Запорізької області (листопад 2013 – лютий 2014 рр.)»[38] проаналізовано події, що відбулися протягом листопада 2013 – лютого 2014 рр. в Запорізькій області. Автори зауважують, що революція розпочалася як реакція громадян на відмову політичного керівництва держави від задекларованого курсу європейської інтеграції. Дослідники відтворили хронологію місцевих протестних акцій, розглядаючи їх як частину загальнонаціонального руху.

Загалом перебіг Революції Гідності в Запорізькій області автори пропонують умовно поділити на три етапи. Перший етап (листопад 2013 р.) – початкова фаза руху, що відзначалася нечисленними акціями на підтримку євроінтеграції. У цей період відбулося формування Євромайдану та Антимайдану. Після перших випадків побиття учасників протестів у Києві мешканці міст області почали організовувати невеликі мітинги на території Запорізької області. Другий етап (грудень 2013 – січень 2014 рр.) – період загострення протестної активності. У містах Запоріжжя, Бердянськ, Пологи та Мелітополь проходили численні мітинги проти силового розгону київського Майдану, зростало протистояння між прихильниками євроінтеграції та «Антимайданом». У Запоріжжі майже щодня біля обласної адміністрації та міської ради відбувалися акції протесту, кульмінацією яких став силовий розгін мітингувальників 26 січня 2014 року. У Бердянську 2–3 грудня 2013 р. від-

[29] Кошкіна С. Майдан. Нерозказана історія : головне розслідування подій Революції Гідності. Київ : Брайт стар Паблішинг, 2015. 400 с.

[30] Брати Капранови. Майдан. Таємні файли. [Електронний ресурс]. URL: https://surli.cc/rolibv (дата звернення: 10.09.2025).

[31] Щербак В. Мій Майдан : революція гідності, листопад 2013–лютий 2014. Київ : ЗНУА, 2015. 270 с.

[32] Забужко О. «Літопис самовидців: дев'ять місяців українського спротиву». Київ : Комора, 2014. 312 с.

[33] Вітер М. «Літопис Революції Гідності». Київ : Піраміда, 2017. 296 с.

[34] Стражний О. «Майдан. Події – свідчення – менталітет». Київ : Дух і Літера, 2016. 360 с.; Стражний О. Менталітет Майдану: хроніка подій – свідчення очевидців. Київ : Дніпро, 2016. 252 с.

[35] Мухарський А. «Майдан. (R) Еволюція духу». Київ : Наш формат, 2014. 312 с.

[36] Турченко Г., Тоцька С. Революція Гідності в Запоріжжі: хроніка подій (листопад 2013 – лютий 2014 рр.) *Zaporizhzhia Historical Review*. 2021, № 57. С. 139–147.

[37] Турченко Г., Тоцька С. Революція Гідності на Запоріжжі (листопад 2013 – лютий 2014 рр.). *Eminak*. 2024. №. 4 (48). С. 260–278.

[38] Турченко Г., Тоцька С. Революція Гідності у м. Бердянськ Запорізької області (листопад 2013 – лютий 2014 рр. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки»*. 2024. Том 35 (74) № 1. С. 99–104.

булися мітинги на підтримку європейського курсу, а вже 4 грудня 2013 р. біля офісу Партії регіонів зібралися прихильники «Антимайдану». У Мелітополі 22 грудня 2013 р. пройшла масштабна акція, під час якої учасники провели символічне голосування за відставку В. Януковича. У Пологах 10 січня 2013 р. до протестів долучилися підприємці, працівники бюджетної сфери та місцеві жителі. Третій етап (лютий 2014 р.) – завершальна фаза та перемога сил Євромайдану. Проросійські політичні еліти, «тітушки» та правоохоронці, які підтримували «Антимайдан», зазнали поразки. З 2 лютого мітинги в Запоріжжі перемістилися на площу Поляка через загрозу репресій після подій 26 січня. 9 лютого біля облдержадміністрації відбулося велике зібрання з вимогою дострокових виборів, а активісти провели символічну акцію з піаніно у кольорах національного прапора. 11 лютого в селах Біленьке та Новослобідка Мелітопольського району були демонтовані пам'ятники Леніну. 23 лютого будівля Запорізької обласної державної адміністрації була відкрита для відвідувачів, а 27 лютого стартував проєвропейський автопробіг маршрутом Пологи – Більмак – Гуляйполе – Оріхів. У лютому також розпочалося створення підрозділів Самооборони у Пологах, Мелітополі та Бердянську[39].

Автори дійшли висновків, що протягом листопада 2013 – лютого 2014 років Запорізька область відігравала помітну та активну роль у перебігу Революції Гідності. Міста регіону, зокрема Запоріжжя, Бердянськ, Пологи, Мелітополь, Василівка, Енергодар долучилися до загальнонаціонального протестного руху, ставши важливими осередками громадської активності. Саме тут відбувалися численні мітинги, зібрання, демонстрації та інші акції, спрямовані на підтримку європейського курсу розвитку України, утвердження демократичних цінностей[40].

У роботі Тоцької С. «Революція Гідності у м. Мелітополь Запорізької області (листопад 2013 – лютий 2014 рр.)» продемонстровано перебіг подій Революції Гідності в Мелітополі, розкрито особливості розвитку протестного руху в місті, його динаміку та основні форми діяльності учасників, а також висвітлено реакцію місцевої влади й громади на загальнонаціональні події[41].

У працях С. Тоцької «Поразка проросійського сепаратизму у м. Бердянськ (листопад 2013 – травень 2014 рр.)»[42] та «Російсько-українська війна на території м. Пологи (лютий 2022 – лютий 2023 рр.)»[43] продемонстровано період розгортання сепаратизму та агресії Російської Федерації проти України, зокрема на території міст Запорізької області. Таким чином, авторка наголошує на активному протистоянні населення м. Пологи та м. Бердянська Запорізької області проти так званого «руського мира» та розгортання агресії Російської Федерації проти України. Проаналізовано перебіг ключових подій у зазначених регіонах, висвітлено особливості розвитку суспільно-політичних процесів у періоди загострення ситуації, а також показано форми спротиву місцевого населення проросійським силам і збройній агресії Російської Федерації.

Окремо варто виділити дослідження українських та зарубіжних науковців щодо початку агресії РФ проти України. Серед них – роботи С. Плохія («Брама Європи», «Lost Kingdom», «Загублене царство», «Російсько-українська війна: повернення історії»)[44], Л. Якубової («Русский мир» в Україні: на краю прірви»)[45], В. В'ятровича («Наша століття»)[46] та ін. Ці праці допомагають простежити причинно-наслідкові зв'язки між Революцією Гідності та сучасною війною, спираючись на архівні матеріали, свідчення й історичні паралелі. Вони демонструють багатовікову боротьбу українців за незалежність і європейський вибір.

Серед зарубіжних досліджень особливої уваги заслуговує праця Тімоті Снайдера «Українська

[39] Турченко Г., Тоцька С. Революція Гідності на Запоріжжі (листопад 2013 – лютий 2014 рр.). *Eminak*. 2024. №. 4 (48). С. 260–278.

[40] Турченко Г., Тоцька С. Революція Гідності на Запоріжжі (листопад 2013 – лютий 2014 рр.). *Eminak*. 2024. №. 4 (48). С. 260–278.

[41] Тоцька С. Революція Гідності у м. Мелітополь Запорізької області (листопад 2013 – лютий 2014 рр.) *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки»*. 2024. Том 35 (74) № 1. С. 99–104.

[42] Тоцька С. Поразка проросійського сепаратизму у м. Бердянськ (листопад 2013 – травень 2014 рр.) *Актуальні питання гуманітарних наук. Видавничий дім «Гельветика»*. 2025. Випуск 84. Том 3. С. 16–21.

[43] Тоцька С. Російсько-українська війна на території м. Пологи (лютий 2022 – лютий 2023 рр.). *Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки» зареєстрований Міністерством юстиції України. Видавничий дім «Гельветика»*. 2023. С. 65–70.

[44] Плохій С. «Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності» [Електронний ресурс]. URL: https://surli.cc/psfwos (дата звернення: 16.05.2025); Плохій С. «Книга Загублене царство. Історія «Русского мира» з 1470 року до сьогодні». [Електронний ресурс]. URL: https://surl.lu/nxuirf (дата звернення: 17.06.2025); Плохій С. «Російсько-українська війна: повернення історії». [Електронний ресурс]. URL: https://surl.li/jvlbcu (дата звернення: 20.06.2025).

[45] Якубова Л. «Русский мир» в Україні: на краю прірви». Київ : Кліо, 2018. 384 с.

[46] В'ятрович В. «Наша століття. Короткі нариси про довгу війну». Київ : Фабула, 2023. 256 с.

історія, російська політика, європейське майбутнє». Це зібрання статей, есеїв і публічних виступів, написаних автором у період від грудня 2013 до серпня 2014 рр. У книзі відображено інтелектуальну реакцію західного світу на події Революції Гідності та російську агресію проти України. Снайдер, знаний історик та публіцист, аналізує глибинні передумови й наслідки цих подій, розглядає перспективи України у європейському контексті, а також особливості українсько-російських взаємин. Важливим елементом видання є переклад українською його публічної лекції, виголошеної під час конференції «Мислити з Україною», яка, як і інші тексти, поєднує історичний аналіз із філософським осмисленням сучасності. Частина матеріалів книги раніше була опублікована у впливових західних виданнях – The New York Review of Books, New York Times та Financial Times, що дало змогу українським читачам побачити, як події Майдану та агресії Росії інтерпретувалися на Заході[47].

Схожий ракурс демонструють науковці Колумбійського університету Девід Р. Марплз та Фредерік В. Міллс у праці «Putin's meeting with the Ukrainian president in Moscow on November 9», де події Революції Гідності визначено як громадянську революцію, а російське втручання – рішуче засуджено[48].

У роботах журналіста та письменника Люка Гардінга – «Invasion. Russia's Bloody War and Ukraine's Fight for Survival» та «Мафіозна держава» – простежується його критичне бачення політики Кремля. Автор викриває механізми функціонування російської владної системи, наголошує на її агресивних намірах та намагається показати, як ця політика позначилася на Україні. Він безпосередньо пов'язує події Революції Гідності з сучасною російсько-українською війною[49].

Класична праця Збіґнєва Бжезінського «Велика шахівниця» розглядає Україну в контексті глобальних геополітичних стратегій. Ще у 1990-х роках автор прогнозував ключову роль України у збереженні стабільності Європи та стримуванні російських імперських амбіцій. Він наголошував: без України Росія не зможе відродити статус наддержави, а українська незалежність має вирішальне значення для світового балансу сил[50].

Ендрю Вілсон у праці «Ukraine Crisis: What It Means for the West» розглядає Майдан як кульмінацію довгого процесу громадянського пробудження. Він наголошує на спонтанності та різнорідності протестів. Особливу увагу приділяє тому, що Майдан став моделлю самоорганізації суспільства, а не лише політичним бунтом проти В. Януковича. Щодо питання розгортання так званої «русской весни», вважає, що сепаратистські рухи не були суто місцевим явищем, а значною мірою спрямовувалися Росією. Він описує, як російська пропаганда та спецслужби підживлювали протестний потенціал у східних регіонах, використовуючи економічні проблеми й ностальгію за СРСР[51].

Емілі Ченнелл-Джастіс у роботі «Without the State: Self-Organization and Political Activism in Ukraine» стверджує, що Революція Гідності фокусується на антропологічному та соціологічному вимірі Майдану, досліджуючи щоденне життя протестувальників. Це приклад самоорганізації «знизу», де люди створювали власні інституції (кухні, медичні служби, охорону). Авторка показує, що учасники Майдану не чекали на державу, а створювали альтернативні форми спільнот[52]. Емілі Ченнелл-Джастіс приділяє менше уваги самому сепаратизму, але підкреслює, що розрив між державою і суспільством у пострадянській Україні дозволив Росії маніпулювати на сході. Її підхід більше гуманітарний: не про стратегії Кремля, а про досвід людей у кризі довіри до держави.

Тарас Кузьо у роботі «Ukraine: Democratization, Corruption, and the New Russian Imperialism» показує Майдан як національно-демократичну революцію, спрямовану проти корупції та авторитаризму. Він підкреслює європейську орієнтацію Революції Гідності й ставить у контекст довгого шляху України від радянського минулого. Прямо говорить: сепаратизм – це продукт російської агресії, а не внутрішній рух. Він доводить, що на Донбасі не було реальної масової підтримки ідеї відокремлення, і що без російського втручання «ДНР» і «ЛНР» не виникли б[53].

[47] Тімоті Снайдер. «Українська історія, російська політика, європейське майбутнє». Київ : Дух і Літера, 2014. 232 с.

[48] David R. Marples, Frederick V. Mills. Putin's meeting with the Ukrainian president in Moscow on November 9» Columbia University Press, 2014. 300 с.

[49] Luke Harding. Invasion. Russia's Bloody War and Ukraine's Fight for Survival. Guardian Books, 2023. 368 p.

[50] Бжезінський Збіґнєв «Велика шахівниця». Київ : Фабула, 2019. 288 с.

[51] Wilson A. Ukraine: Crisis What It Means for the West. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Andrew_Wilson/Ukraine_Crisis_What_It_Means_for_the_West_anhl/ (дата звернення: 10.09.2025).

[52] Emily Channell-Justice. Without the State: Self-Organization and Political Activism in Ukraine. URL: https://www.goodreads.com/book/show/63837148-without-the-state (дата звернення: 20.09.2025).

[53] Кузьо Т. Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет. Пер. з англ. Андрія Павлишина. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2018. 560 с.

Таким чином, у працях зарубіжних авторів простежується цілісне бачення подій Революції Гідності та повномасштабної війни Росії проти України. Автори аналізують їх у ширшому міжнародному контексті, розкриваючи прагнення Росії протягом історії до експансії та підкреслюючи роль України як важливого чинника глобальної безпеки.

Російські ж історики у своїх працях часто прагнуть дискредитувати Революцію Гідності. Так, В. Радзієвський у працях «Феномен Євромайдану в субкультурному полі України» та «Доля України в планах Третього рейху» використовує риторику про «радикальних націоналістів» і «братні народи», намагаючись представити Майдан як штучний, зовні керований процес[54]. Подібну позицію займають автори книги «Евромайдан им. Степана Бандеры: от демократии к диктатуре» О. Кочетков та С. Бишко, які поширюють проросійські наративи, ототожнюючи революційні події з диктатурою[55].

Д. Шевський у праці «Euromaidan Revolution in Ukraine» трактує Майдан переважно через внутрішні суперечності українського суспільства, мовне питання та регіональні відмінності, розглядаючи відставку Януковича як початок розпаду державності. Втім, українська історія доводить протилежне: Революція Гідності стала точкою переосмислення майбутнього та боротьби за незалежність[56].

У працях Т. Ворожейкіної та Н. Розова простежується інша тенденція – применшення ролі Майдану та возвеличення Антимайдану, з акцентом на прагненні Росії втягнути Україну в Митний союз[57].

Загалом, більшість російських публікацій відзначаються типовими антиукраїнськими наративами: учасників Майдану намагаються представити як радикалів чи маріонеток, а причини протестів – як внутрішні розколи. Така риторика спрямована на легітимацію російського втручання.

Водночас звучали і російські опозиційні голоси. Зокрема, історик А. Зубов послідовно засуджував анексію Криму, називаючи її аналогом аншлюсу Австрії 1938 р. Він підписав заяву з вимогою припинити агресію проти України та у 2022 р. виступив проти повномасштабного вторгнення. За свою позицію Зубов був оголошений «іноагентом»[58].

До 2013 р. українські науковці розглядали питання сепаратизму переважно крізь призму його глобального значення. Натомість російські дослідники у 1990-х – 2000-х рр. фокусували увагу на факті виходу України зі складу СРСР. Вони інтерпретували це як акт сепаратизму, обґрунтовуючи його «відривом від братнього народу». Насправді ж розпад Радянського Союзу у 1991 р. був не лише геополітичним процесом, але й проявом національного самовизначення українців. Паралельно вчені досліджували мотиви прагнення до незалежності, роль націоналістичних рухів та вплив регіональної специфіки. Загальним для всіх підходів залишалося трактування сепаратистських тенденцій як прагнення певних спільнот до політичної самостійності. Водночас російська пропаганда навмисне акцентувала на «культурно-історичних відмінностях» між Східною та Західною Україною. Проте навіть такі твердження не спричинили значних сепаратистських рухів у державі.

Після Революції Гідності та початку російської агресії сприйняття сепаратизму суттєво змінилося як у працях українських, так і російських дослідників. Українські науковці зосередилися на аналізі рухів, що протистояли Євромайдану, зокрема Антимайдану, який розглядався як інструмент підриву державності. Окупація Криму у 2014 р. привернула увагу до проблеми зовнішнього втручання як ключового чинника сепаратизму та появи так званої «русской весни». Анексія півострова стала показовим прикладом сепаратизму, інспірованого зовні. Аналогічно, створення квазідержавних утворень на Донбасі відзначається дослідниками як явище, що трансформувало сепаратизм від локальних проявів у форму гібридної війни.

Закордонні автори зазвичай аналізують сепаратизм у ширшому контексті, визначаючи його сутність, причини та наслідки, проте здебільшого уникають детального вивчення так званої «русской весни» в Україні, зокрема в Запорізькій області. Це підтверджує недостатній рівень дослідженості зазначеної теми.

---

[54] Сасин Г. Обгрунтування сучасного типу революцій в транзитному суспільстві на прикладі України. [Електронний ресурс]. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/02/v_sasyn.pdf (дата звернення: 05.07.2025).

[55] Кочетков О., Бишко С. Евромайдан им. Степана Бандеры: от демократии к диктатуре». [Електронний ресурс]. URL: https://surli.cc/kzatvw (дата звернення: 20.09.2025).

[56] Shevsky D. Euromaidan Revolution in Ukraine. Handbook of Revolutions in the 21st Century: The New Waves of Revolutions, and the Causes and Effects of Disruptive Political Change. Jack A. Goldstone, Leonid Grinin, Andrey Korotayev. Cham: Springer International Publishing, 2022. P. 851–863.

[57] Ворожейкина Т. Украина: неутраченные иллюзии. Pro et Contra. [Електронний ресурс]. URL: https://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2020/07/Soft-power_01-98_inet_rus.pdf (дата звернення: 20.09.2025).

[58] «Россия обескровленная снова». Профессор Зубов о смысле новой эмиграции. Радио Свобода, 2023. 22 січня. [Електронний ресурс]. URL: https://www.svoboda.org/a/rossiya-obeskrovlena-snova-professor-zubov-o-smysle-novoy-emigratsii/32232519.html (дата звернення: 03.02.2025).

Російська пропаганда намагається представити політичне, економічне та військове втручання РФ як «захист російськомовних» від вигаданих «нацистів» чи «бандерівців».

Таким чином, події Революції Гідності та початкового етапу російської агресії (листопад 2013 – травень 2014 рр.) залишаються малодослідженими. Існує значна кількість наукових, публіцистичних робіт присвячена цим подіям, проте багато з них тяжіє до макроісторії, обмежується джерельна база лише інтерв'юванням, що робить результати недостатньо аналітичними.

Попри це, з початком активної фази війни інтерес до теми Революції Гідності та провалу так званої «русской весни» значно зріс. Це зацікавлення проявляється не лише в українських, а й у зарубіжних і навіть частині російських досліджень. Війна спричинила певний злам у науковій свідомості, підтвердивши необхідність протистояти російській пропаганді й фальсифікації історії. Саме тому аналіз подій Революції Гідності, проявів сепаратизму та агресії РФ, зокрема на території Запорізької області, є вкрай актуальним і потребує поглибленого вивчення.

References

Bzhezinskyi Zbigniev «Velyka shakhivnytsia». Kyiv : Fabula, 2019. 288 s.

Braty Kapranovy. Maidan. Taiemni faily. [Elektronnyi resurs]. URL: https://surli.cc/rolibv (data zvernennia: 10.09.2025).

Vermenych Ya. Konstruiuvannia ukrainskoi identychnosti: natsionalni y rehionalni proekty druhoi polovyny KhIKh – pochatku KhKh st. Kyiv : Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2016. 356 s.

Vermenych Ya. Pivdenna Ukraina na tsyvilizatsiinomu pohranychchi. Kyiv : Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2015. 482 s.

Vermenych Ya. Fenomen pohranychchia: Krym i Donbas v doli Ukrainy. Kyiv : Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 2018. 369 s.

Vynnytskyi M. Ukrainskyi Maidan, rosiiska viina. Khronika ta analiz Revoliutsii Hidnosti. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva, 2021. 560 s.

Viter M. «Litopys Revoliutsii Hidnosti». Kyiv : Piramida, 2017. 296 s.

Vorozheikyna T. Ukrayna: neutrachennыe ylliuzyy. Pro et Contra. [Elektronnyi resurs]. URL: https://neweurope.org.ua/wp-content/uploads/2020/07/Soft-power_01-98_inet_rus.pdf (data zvernennia: 20.09.2025).

Viatrovych V. «Nasha stolitnia. Korotki narysy pro dovhu viinu». Kyiv : Fabula, 2023. 256 s.

Hlotov B., Sydorenko N. Reformuvannia systemy orhanizatsii derzhavnoi vlady v umovakh hlybokoi politychnoi kryzy. Kyiv. Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia, 2014. 196 s. [Elektronnyi resurs]: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2014_2_3(data zvernennia: 20.02.2025).

Hrusheva T. Rosiiska literatura yak kanal poshyrennia «russkoho myra»: ukrainskyi vymir. EMINAK. 2023. № 3. C. 96–112.

Hrusheva T., Spys O. Hromadianska ta natsionalna identychnist piznikh protestantiv v Ukraini. Relihiini identychnosti v yikh sutnosti i konfesiinykh vyiavakh: ukrainskyi kontekst. Za red. profesoriv Anatoliia Kolodnoho, Liudmyly Fylypovych, Ally Aristovoi. Kyiv : UAR, 2021. S. 270–283.

Hudz V., Sytnyk O., Sytnyk Yu. Melitopolskyi hromadianskyi sprotyv yak skladova chastyna rukhu oporu rashystskym okupantam. Suchasna rosiisko-ukrainska viina: istoriohrafichni, suspilno-politychni, sotsialno-ekonomichni ta kulturno-dukhovni vymiry. Naukova monohrafiia. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2025. S. 27–62.

Denysenko V. Formuvannia ta funktsionuvannia v Ukraini politychnoho rezhymu Viktora Yanukovycha (2010–2014 rr.) : monohrafiia. Zaporizhzhia : Vydavnychyi dim «Helvetyka», 2021. 878 s.

Zabuzhko O. «Litopys samovydtsiv: deviat misiatsiv ukrainskoho sprotyvu». Kyiv : Komora, 2014. 312 s.

Kyrydon A. Yevromaidan / Revoliutsiia Hidnosti: prychyny, kharakter, osnovni etapy. Istorychna pamiat. 2015. Vyp. 33. S. 17–32.

Kolodii A. Fenomen Maidanu v konteksti poshuku modeli vriaduvannia v Ukraini. Kyiv : Stylos, 2014. 244 s. [Elektronnyi resurs]. URL: www.kennan.kiev.ua/Library/Agora/Agora13.pdf (data zvernennia: 14.03.2025).

Kochetkov O., Byshko S. Evromaidan ym. Stepana Banderы: ot demokratyy k dyktature». [Elektronnyi resurs]. URL: https://surli.cc/kzatvw (data zvernennia: 20.09.2025).

Koshkina S. Maidan. Nerozkazana istoriia : holovne rozsliduvannia podii Revoliutsii Hidnosti. Kyiv : Brait star Pablishynh, 2015. 400 s.

Kulchytskyi S. Entsyklopediia istorii Ukrainy : u 10 t. Kyiv : Naukova dumka, 2012. T. 9. 944 s.

Kulchytskyi S. Revoliutsii. Entsyklopediia istorii Ukrainy : u 10 t. redkol.: V. Smolii (holova) ta in. ; Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Kyiv : Naukova dumka, 2012. T. 9. S. 944 s.

Kuts H. Perypetii formuvannia politychnoho rezhymu v postradianskii Ukraini: dosvid maidaniv. Suchasne suspilstvo. 2014. Vyp. 1. S. 8–94. [Elektronnyi resurs]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cuc_2014_1_10 (data zvernennia: 19.03.2025).

Kuzo T. Viina Putina proty Ukrainy. Revoliutsiia, natsionalizm i kryminalitet. Per. z anhl. Andriia Pavlyshyna. Kyiv : DUKh I LITERA, 2018. 560 s.

Masnenko, V. i Petrechko, O. Pochatok zbroinoi ahresii Rosii proty Ukrainy za materialamy hazety «Niu-York Taims» (27 liutoho – 4 bereznia 2014). Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia Istoriia, 6/48, 2021. S. 435–453.

Masnenko, V. i Telvak, V. Ukraine Crisis: rosiisko-ukrainska viina ochyma korespondentiv «BBC News». Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriia: Istorychni nauky, 2. 2021. S. 136–144.

Musiienko N. Mystetstvo Maidanu. Kyiv : Maister-prynt, 2015. [Elektronnyi resurs]. URL: https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=11014 (data zvernennia: 05.06.2025).

Mukharskyi A. «Maidan. (R) Evoliutsiia dukhu». Kyiv : Nash format, 2014. 312 s.

Pasichnyi R. Yevromaidan: tekhnolohii znyzhennia politychnoi aktyvnosti. Ukrainska natsionalna ideia: realii ta perspektyvy rozvytku. 2014. Vyp. 26. S. 82–87. [Elektronnyi resurs]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unir_2014_26_16 (data zvernennia: 14.03.2025).

Plokhii S. «Brama Yevropy. Istoriia Ukrainy vid skifskykh voien do nezalezhnosti» [Elektronnyi resurs]. URL: https://surli.cc/psfwos (data zvernennia: 16.05.2025).

Plokhii S. «Knyha Zahublene tsarstvo. Istoriia «Russkoho myra» z 1470 roku do sohodni». [Elektronnyi resurs]. URL: https://surl.lu/nxuirf (data zvernennia: 17.06.2025).

Plokhii S. «Rosiisko-ukrainska viina: povernennia istorii». [Elektronnyi resurs]. URL: https://surl.li/jvlbcu (data zvernennia: 20.06.2025).

Revoliutsiia Hidnosti 2013–2014 rr. ta ahresiia Rosii proty Ukrainy : nauk.-metod. mater. /Holovko V., Palii O., Cherevko O., Yanishevskyi S. ; za zah. red. P. Polianskoho. Kyiv : Kyivskyi universytet im. B. Hrinchenka, 2015. S. 36.

«Rossyia obeskrovlennaia snova». Professor Zubov o smыsle novoi эmyhratsyy. Radyo Svoboda, 2023. 22 sichnia. [Elektronnyi resurs]. URL: https://www.svoboda.org/a/rossiya-obeskrovlena-snova-professor-zubov-o-smysle-novoy-emigratsii/32232519.html (data zvernennia: 03.02.2025).

Sasyn H. Obhruntuvannia suchasnoho typu revoliutsii v tranzytnomu suspilstvi na prykladi Ukrainy. [Elektronnyi resurs]. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/02/v_sasyn.pdf (data zvernennia: 05.07.2025).

Sytnyk, O., Zubkovych, O. Pereosmyslennia vytokiv rosiisko-ukrainskoi viiny pochatku KhKhI stolittia. Ukrainski istorychni studii. Drohobych: Vydavnychyi dim «Helvetyka», 2024. Spetsvypusk. S. 9–17.

Snaider T. «Ukrainska istoriia, rosiiska polityka, yevropeiske maibutnie». Kyiv : Dukh i litera, 2014. 200 s.

Strazhnyi O. «Maidan. Podii – svidchennia – mentalitet». Kyiv : Dukh i Litera, 2016. 360 s.

Strazhnyi O. Mentalitet Maidanu: khronika podii – svidchennia ochevydtsiv. Kyiv : Dnipro, 2016. 252 s.

Timoti Snaider. «Ukrainska istoriia, rosiiska polityka, yevropeiske maibutnie». Kyiv : Dukh i Litera, 2014. 232 s.

Totska S. Porazka prorosiiskoho separatyzmu u m. Berdiansk (lystopad 2013 – traven 2014 rr.) Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Vydavnychyi dim «Helvetyka». 2025. Vypusk 84. Tom 3. S. 16–21.

Totska S. Revoliutsiia Hidnosti u m. Melitopol Zaporizkoi oblasti (lystopad 2013 – liutyi 2014 rr.) Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Istorychni nauky». 2024. Tom 35 (74) № 1. S. 99–104.

Totska S. Rosiisko-ukrainska viina na terytorii m. Polohy (liutyi 2022 – liutyi 2023 rr.). Naukovyi zhurnal «Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Istorychni nauky» zareiestrovanyi Ministerstvom yustytsii Ukrainy. Vydavnychyi dim «Helvetyka». 2023. S. 65–70.

Turchenko H. Idei «russkoho myra» ta «Novorossyy» yak propahandystska zbroia u suchasnii rosiisko-ukrainskii viini. Fenomen propahandy ta antypropahandy u suchasnomu sviti: istoryko-politolohichnyi dyskurs. Za naukovoiu redaktsiieiu H. Vasylchuka, O. Makliuk, M. Bessonovoi. Zaporizhzhia, 2018. S. 274–289.

Turchenko H. Istorychna nauka i suchasna hibrydna viina Rosii proty Ukrainy. Zaporizhzhia. Historical Review. 2016, Tom 1, № 46. S. 295–301.

Turchenko H. Istorychnyi vybir: Pivdenna Ukraina chy Novorosiia. Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. 2010. Vyp. KhKhIKh. S. 77–87.

Turchenko H., Totska S. Revoliutsiia Hidnosti v Zaporizhzhi: khronika podii (lystopad 2013 – liutyi 2014 rr.) Zaporizhzhia Historical Review. 2021, № 57. S. 139–147.

Turchenko H., Totska S. Revoliutsiia Hidnosti na Zaporizhzhi (lystopad 2013 – liutyi 2014 rr.).Eminak. 2024. №. 4 (48). S. 260–278.

Turchenko H., Totska S. Revoliutsiia Hidnosti u m. Berdiansk Zaporizkoi oblasti (lystopad 2013 – liutyi 2014 rr. Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Istorychni nauky». 2024. Tom 35 (74) № 1. S. 99–104.

Turchenko H., Turchenko F. Proekt «Novorosiia»: 1764–2014. Yuvilei na krovi. Zaporizhzhia : ZNU, 2014. 158 s.

Turchenko F. Zaporizhzhia na shliakhu do sebe: mynule i suchasnist v dokumentakh ta svidchenniakh uchasnykiv podii : [monohrafiia]. Zaporizhzhia : Prosvita, 2009. 367 s.

Turchenko H., Turchenko F. Proekt «Novorosiia» i novitnia rosiisko-ukrainska viina. NAN Ukrainy, Instytut isto rii Ukrainy. Kyiv: 2015. 165 c.

Ukrainska Revoliutsiia hidnosti, ahresiia RF ta mizhnarodne pravo. Kyiv : K.I.S., 2014. 136 s.

Finberh L., Holovach U. Maidan. Svidchennia. Kyiv, 2013–2014 roky. [Elektronnyi resurs]. URL: https://duh-i-litera.com/bookstore/majdan-svidchennja (data zvernennia: 05.10.2024).

Cherkasov S. Istorychna polityka ta polityka pamiati u fokusi doslidzhen tsentralno-skhidnoievropeiskykh analitychnykh tsentriv. Zaporizhzhia Historical Review. 2021. № 5(57). C. 173–183.

Shveda Yu. Revoliutsiia Hidnosti u konteksti zahalnoi teorii cotsialnykh revoliutsii [Elektronnyi resurs]. URL: https://surl.li/uhumqa (data zvernennia: 14.03.2025)

Shcherbak V. Mii Maidan : revoliutsiia hidnosti, lystopad 2013–liutyi 2014. Kyiv : ZNUA, 2015. 270 s.

Iakubova L. «Russkyi myr» v Ukraini: na kraiu prirvy». Kyiv : Klio, 2018. 384 s.

Cherkasov S. Makliuk O. The image of Europe and anti-western narratives in russian secondary school modern history textbooks. Ideology and politics journal. 2024. T. 2. № 26. C. 95–111.

David R. Marples, Frederick V. Mills. Putins meeting with the Ukrainian president in Moscow on November 9» Columbia University Press, 2014. 300 s.

Ihor Hurak. Ukrainian-Russian Interstate Relations During the Presidency of Viktor Yanukovych – «Honeymoon Period» or «Coercion to Marriage». [Elektronnyi resurs]. URL: https://surl.li/sffsje (data zvernennia: 20.09.2025).

Grusheva T., Spys O. Reformation doctrine and political values: historical and philosophical analysis (On the example of late protestantism in Ukraine). East European historical bulletin. 2021. № 19, r. 204–216.

Emily Channell-Justice. Without the State: Self-Organization and Political Activism in Ukraine. URL: https://www.goodreads.com/book/show/63837148-without-the-state (data zvernennia: 20.09.2025).

Kopernik, Mikolaj. De revolutionibus orbium coelestium [Elektronnyi resurs]. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0000194 (data zvernennia: 20.04.2025).

Luke Harding. Invasion. Russias Bloody War and Ukraines Fight for Survival. Guardian Books, 2023. 368 p.

Plokhy S. «Lost Kingdom. A History of Russian Nationalism from Ivan the Great to Vladimir Putin». Penguin, 2018. 406 r.

Plokhy S. The Russo-Ukrainian War: The Return of History. W. W. Norton & Company, May 9, 2023. History. 400 p.

Shevsky D. Euromaidan Revolution in Ukraine. Handbook of Revolutions in the 21st Century: The New Waves of Revolutions, and the Causes and Effects of Disruptive Political Change. Jack A. Goldstone, Leonid Grinin, Andrey Korotayev. Cham: Springer International Publishing, 2022. P. 851–863.

Stepanenko V. and Pylyanskyi Y. (EDS.) Ukraine after the Euromaidan.Challenges and hopes, PETER LANG AG, INTERNATIONAL ACADEMIC PUBLISHERS, BERN 2015.

Sytnyk O., Zubkovych O. Hybrid information-ideological practice of the Kremlin regime – as one of the prerequisites for the Modern Russian-Ukrainian war. «The Modern Russian-Ukrainian War: Historiographical, Socio-Political, Socio-Economic, and Cultural-Spiritual Dimensions». Naukova monohrafiia. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2025. R. 125–141.

Turchenko H. «Russian world» and the project «Novorossiya» as components of the information war of the Russian Federation against Ukraine. Propaganda and public consciousness in the south and east of Ukraine (1930s – early XXI century): scientific monograph. F. Turchenko, S. Lyakh, V. Burenkov and other. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2021, p. 29–45.

Wilson A. Ukraine: Crisis What It Means for the West. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Andrew_Wilson/Ukraine_Crisis_What_It_Means_for_the_West_anhl/ (data zvernennia: 10.09.2025).